

ВІЙСЬКОВІ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ (ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, КРИМІНОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ)

Пащенко Євген Миколайович
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Анотація: В статті розглядається поняття та кримінологічні і кримінально-правові ознаки військових насильницьких злочинів. Наголошується, що такі злочини є частиною самостійного кримінологічного виду злочинності – злочинності військовослужбовців. Особливістю кримінально-правової характеристики цих злочинів є те, що вони мають спеціальну протиправність та двооб'єктовість. Дається авторське визначення поняття військового насильницького злочину та аналізуються його кримінологічні ознаки. Дається авторська класифікація військових насильницьких злочинів за комплексною кримінологічною підставою.

Аннотация: В статье рассматривается понятие и криминологические, а также криминально-правовые признаки насильственных преступлений. Указывается, что такие преступления есть частью самостоятельного криминологического вида преступности – преступности военнослужащих. Особенностью уголовно-правовой характеристики этих преступлений является то, что они имеют специальную протиправность и двуобъектность. Дается авторское определение понятия военного насильственного преступления и анализируются его криминологические признаки. Дается авторская классификация военных насильственных преступлений по комплексному криминологическому основанию.

Summary: The article deals with military violence crime as a separate criminological form. It is emphasized that it is significant part of the crime committed by the servicemen. The author states that such crimes are characterized as special unlawfulness (that is, they violate both criminal and military administrative law). They also encroaches on two objects that undergo criminal law protection: military service relations (the main object) and human life and health (an additional mandatory object).

The author defines the notion of violence crime, which means socially dangerous, criminal act that encroaches both: the order of military service and the life, health, physical and mental integrity of the human being through the use of physical or mental abuse outside or contrary to the will of the victim, motivated by hostile, instrumental or negativistic motivation ,causing physical and (or) mental harm or threatening the use of such harm to another person.

It is noted that the science provides mainly criminal-law classifications of the types of the military violence crimes. There are very few criminological classifications. It is emphasized that the criminal classification, unlike the criminal law, is built on a comprehensive basis, which includes various elements of criminological characteristics: the identity of the offender, motivation, particular features of the victim etc. The author points out those military violence crimes can only be premeditated and characterized by physical or mental abuse and appropriate violent motivation.

Taking into account the complexity of the criminological basis, violent military crimes can be divided into the following types: 1) crimes against life and health, honor and dignity of the servicemen: violation of the statutory rules of relations between servicemen in the absence of subordination relations, violation of the rules as for handling the weapons, as well as the items that puts the environment under a high risk, which leads to the violation of the statutory rules of the guard service or patrolling, as well as the violation of the rules of the Border Guard and the law combat duty, breach of statutory rules of internal service, the criminal actions of the captivated soldiers; 2) crimes against life and health, honor and dignity of others: violence against the population in the area of hostilities, ill treatment of prisoners of war, looting 3) violent crimes against military chiefs: disobedience; resisting or forcing the boss to perform duties, threatening or abusing the boss; 4) Violent crimes committed by military commanders: the excessive use of the authority power This classification is both theoretical and practical. On the one hand, it allows: to investigate the system of the crime, the place and significance of physical and mental violence in this system; assess the social danger of the person committing such crimes and other important characteristics. On the other hand, it allows to develop measures of social, special criminological and individual prevention of such crimes.

Військова насильницька злочинність є небезпечним соціально-правовим явищем, яке потребує негайного реагування з боку відповідних державних органів та суспільства в цілому. Це особливо є актуальним в умовах неоголошеної війни, яку веде з Україною Російська Федерація. В цьому контексті стає дуже актуальним розроблення адекватних заходів кримінологічного запобігання такого виду злочинності. Це дозволить забезпечити внутрішню стабільність, правопорядок і законність у важливому сегменті національної безпеки нашої країни – Збройних силах. Це також збереже життя і здоров'я військовослужбовців, які стоять на передньому краї захисту нашої держави від збройної агресії.

Військова злочинність була предметом аналізу в роботах таких вчених, як Глушков В.О.; Харитонов С.О., Панов М.І., Карпенко М.І., Пузирєвський Є.Б., Івлєв М.М., Ткачук О.С., Ганьба Б.П., Ганьба О.Б. та інших. Разом з тим в цих роботах розглядалися військові злочини взагалі, їх кримінально-правова та кримінологічна характеристика. Метою даної роботи є надання визначення поняття військового насильницького злочину та встановлення його основних кримінологічних ознак.

В кримінології абсолютно справедливо наголошується на тому, що слід розмежовувати такі категорії, як «злочинність військовослужбовців» та «військові злочини». Вони співвідносяться як ціле і його частина. Тому

злочинність військовослужбовців може бути визначена як об'єктивне, соціальне, історично мінливе, негативне явище у вигляді сукупності всіх злочинів, вчинених особами із числа Збройних Сил, інших військ і військових формувань, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, і персоналом військових частин, з'єднань, установ у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або в розташуванні цих частин, з'єднань і установ, за певний період часу і в певному просторі [1, с. 13]. На наш погляд, це визначення поняття саме військової злочинності, а не злочинності військовослужбовців. Військовослужбовці можуть вчинити як загальнокримінальні, так і військові злочини. Нашу позицію підтримують і розробники Української кримінологічної енциклопедії, які вважають, що військова злочинність - це сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, учинених особами із Збройних сил, інших військ і військових формувань, а також громадянами, що перебувають у запасі під час проходження ними військових зборів, і персоналом військових частин, з'єднань та установ у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків або розташуванні цих частин, з'єднань і установ за певний період часу і в певному просторі. Цей вид злочинності виділяється у структурі загальної злочинності за суб'єктним критерієм, тобто являє собою сукупність тих протиправних діянь, які вчиняються спеціальними суб'єктами права - військовослужбовцями [2, с. 254].

Особливістю військових злочинів є те, що вони характеризуються спеціальною протиправністю. Її називають військово-кримінальною протиправністю. Особливостями такого виду протиправності є те, що діянням порушуються не лише кримінально-правові норми, а і норми інших галузей права (адміністративного, військового), чиї норми здійснюють регулювання порядку несення військової служби у різних формуваннях військовослужбовців. «Саме тому винними у вчиненні цих злочинів можуть бути визнані військовослужбовці, як проходять службу за призивом або

контрактом у Збройних Силах, інших військах і військових формуваннях, а також громадяни, які хоча і перебувають в запасі, але покликані на військові збори» [3, с. 7]. М.І. Пікуров справедливо зазначає, що кримінально-правова норма-заборона військових злочинів є системою (сукупністю), що включає в себе як власні кримінально-правові приписи, так і нормативні приписи інших галузей права [4, с. 152].

Насильницькі військові злочини окрім того, що характеризуються спеціальною протиправністю - військово-кримінальною, мають ще таку специфіку, як двооб'єктовість. Як зазначає М.М. Івлєв ці злочини окрім основного безпосереднього об'єкта (відносини військової служби) мають ще й додатковий безпосередній об'єкт - життя і здоров'я людини [5]. Ми погоджуємося з цим. Дійсно родовим об'єктом усіх військових насильницьких злочинів є встановлений чинним законодавством про кримінальну відповідальність порядок несення або проходження військової служби. Безпосередніми об'єктами цих злочинів виступають конкретні відносини військової служби та життя і здоров'я особи, її фізична та психічна недоторканість. Перший об'єкт є основним безпосереднім, а другий безпосереднім, додатковим, обов'язковим. Саме це повинно бути встановлено при кримінально-правовій кваліфікації і буде впливати на призначення особі покарання та оцінці суспільної небезпеки як злочину, так і особистості злочинця. Тому нам не зрозуміло чому фахівці в галузі кримінального процесуального права залишають таку ситуацію поза увагою [6, с. 8].

На наш погляд, військовим насильницьким злочином слід визнавати суспільно небезпечне, кримінально протиправне діяння, яке посягає одночасно на порядок несення військової служби і на життя, здоров'я, фізичну та психічну недоторканість особи шляхом застосування фізичного та (або) психічного насильства поза або всупереч волі потерпілої особи, яке вмотивоване ворожою, інструментальною або негативистською мотивацією і

спричиняє фізичну та (або) психічну шкоду або ставить під загрозу застосування такої шкоди іншій особі.

В законодавстві про кримінальну відповідальність України по-різному визначаються ознаки фізичного та психічного насильства у військових насильницьких злочинах: тяжкі наслідки; побої; тілесні ушкодження; середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження; смерть потерпілого; загибель потерпілого; загибель людей; загибель кількох осіб; пов'язані з умисним вбивством. Як ми бачимо це в першу чергу, наслідки саме фізичного кримінального насильства військовослужбовців. У розділі Кримінального кодексу, який передбачає відповідальність за військові злочини термін насильство вживається по-різному: «вчинення насильницьких дій», «вчинення іншого насильства», «насильство або жорстоке поводження», «погане поводження або особлива жорстокість», «вчинення дій, які мають характер знущання або глумління».

В залежності від того, який вплив (а фактично насильство) здійснюється на потерпілого – фізичний та інформаційний злочини можуть бути:

1) Злочини, в який фізичний вплив здійснюється шляхом вбивства, заподіяння різного ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, побоїв та іншої фізичної шкоди: опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК України); насильство щодо начальника (ст. 405 КК України); порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України); погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України).

2) Злочини, в яких здійснюється протиправний психічний вплив на особу. До таких злочинів відносяться: погроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв начальникові або погрозі знищення чи пошкодження його майна (ч. 1 ст. 405 КК України).

Слід зазначити, що це саме кримінально-правова класифікація. Нас же більше цікавлять наукові кримінологічні класифікації військових злочинів.

В кримінології немає усталеної саме кримінологічної класифікації насильницьких військових злочинів. Є лише поодинокі роботи, які присвячені цій проблемі. Так, М.І. Карпенко досліджуючи кримінальну агресію особи-військовослужбовця при вчиненні військових злочинів наголошує, що кримінальна агресія особи у військових злочинах може знаходити прояв при вчиненні: непокори; опору начальникові або примушуванні його до порушення службових обов'язків; погроза або насильство щодо начальника; порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості; перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень; злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні; насильство над населенням в районі бойових дій; погане поводження з військовополоненими [7, с. 139]. Можемо констатувати, що це не кримінологічна класифікація і навіть не класифікація взагалі. Це просте перерахування військових злочинів, склади яких характеризуються певними проявами фізичного чи психічного насильства або як називає автор агресії.

Більш детальну і саме кримінологічну класифікацію військових злочинів, в тому числі і насильницьких надають Б.П. Ганьба і О.Б. Ганьба. Правда це стосується злочинів, які мають місце у сфері охорони державного кордону України. Вони дають класифікації за наступними критеріями: за ознакою спровокованості: злочини, спровоковані іншими особами і злочини, які вчиняються за задумом самого клієнта; за службовим статусом; за субординацією: вчинені керівним складом і вчинені іншими військовослужбовцями; за обставинами і часом вчинення: вчинені під час виконання службових обов'язків і вчинені не у службовий час; за системною ознакою: систематичні і ситуативно-випадкові; за інтересами вчинення: у власних інтересах, в інтересах колег по службі, в інтересах представників організованих злочинних угруповань тощо; залежно від органу охорони державного кордону, в якому проходить службу суб'єкт злочину: злочину персоналу прикордонного загону, окремого КПП, авіаційної частини тощо; за

територією вчинення: вчинені на території України; вчинені у прикордонній смузі; вчинені в межах контрольованого прикордонного району [8, с. 15-16].

Дослідники проблеми організованої злочинності та практичні працівники наголошують на тому, що військова злочинність може носити ознаки організованої злочинності. Так Голова Військової служби правопорядку у збройних Силах України зазначає, що нерідко висловлюються точки зору, що організована злочинність у військовій сфері не має загрозливого масштабного характеру. Така позиція є хибною, тому що її прибічники не ураховують одну і суттєвих особливостей цього виду злочинності - високого рівня її латентності. Руйнівна сила організованої злочинності може бути спрямована на найважливіші об'єкти військового формування. Види озброєнь, нерухомість, бюджетні кошти, інше військове майно є предметом підвищеного інтересу злочинних організованих угруповань. Посадовці оборонного відомства, маючи відповідні владні можливості, у корумпованих схемах злочинних груп виконують далеко не останні ролі. З огляду на вищезазначене, здійснення заходів по протидії і запобіганню організованій злочинності у військовій сфері є нагальною потребою часу [9, с. 60]. Його підтримує О.М. Сарнавський, який пропонує ввести в окремі військові злочини кваліфікуючу ознаку «вчинені організованою групою»[10, с. 305]. Ми підтримуємо таку позицію і вважаємо, що ознаки організованої групи і злочинної організації при вчиненні військових злочинів можуть мати місце. Менше це спостерігається у насильницьких військових злочинів і більше у майнових військових злочинах.

Кримінологічна класифікація на відміну від кримінально-правової будується за комплексною підставою, які включає різноманітні елементи кримінологічної характеристики: особистість злочинця, мотиви, характеристику жертви злочину тощо. Перед тим як дати кримінологічну класифікацію насильницьких військових злочинів слід ще раз наголосити, що

ці злочини можуть бути лише умисними і характеризуватися фізичним або психічним насильством та відповідною насильницькою мотивацією.

Основною кримінологічною класифікацією військових насильницьких злочинів є наступна:

1) злочини проти життя і здоров'я, честі та гідності військовослужбовців: порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, порушення правил поведіння зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання, порушення правил несення прикордонної служби, порушення правил несення бойового чергування, порушення статутних правил внутрішньої служби, злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні;

2) злочини проти життя і здоров'я, честі та гідності інших осіб: насильство над населенням у районі воєнних дій, погане поведіння з військовополоненими, мародерство;

3) насильницькі злочини проти військових начальників: непокора; опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, погроза або насильство щодо начальника;

4) насильницькі злочини військових начальників: перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

Така класифікація має як теоретичне, так і практичне значення. З одного боку вона дозволяє: дослідити механізм вчинення злочину, місце і значення фізичного і психічного насильства в цьому механізмі; оцінити суспільну небезпечність особи, яка вчиняє такі злочини і інші важливі характеристики. З іншого боку, вона дозволяє розробити заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного і індивідуального запобігання таким злочинам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пузиревский Є.Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам: дис. ... канд. юрид наук: 12.00.08. Харків, 2011. 186 с.;
2. Злочинність військова. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокурєнка: упоряд. О.М. Джужа, О.М. Литвинов. Київ; Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ; Національна академія внутрішніх справ; Кримінологічна асоціація України; Золота миля, 2017. С. 254-257.
3. Гайков В.Т. Иванов В.Д. Ответственность за преступные посягательства против военной службы: монография. Москва: ИКЦ «Март»; Ростов-на-Дону: Издательский центр «Март», 2003. 96 с.;
4. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей: монография. Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. 220 с.;
5. Івлєв М.М. Про двооб'єктність військового насильницького злочину// Форум права. 2015. № 2. С. 64-68. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_2_12.pdf. (дата звернення: 25.04.2019);
6. Ткачук О.С. Досудове слідство у кримінальних справах про насильство серед військовослужбовців: монографія. Київ: КНТ, 2007. 172 с.;
7. Карпенко М.І. Кримінальна агресія особи-військовослужбовця при вчиненні військових злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Випуск 1. Том 3. Серія Юридичні науки. С. 138-141;
8. Ганьба Б.П., Ганьба О.Б. Правопорушення військовослужбовців і працівників державної прикордонної служби України: поняття, класифікація та особливості. *Часопис Національного університету «Острозька академія*. Серія «Право». 2016. № 2 (14). С. 1-22;
9. Макавчук Ф.Ф. Запобігання та протидія організованій злочинності у військовій сфері. *Вісник прокуратури*. 2011. № 8. С. 60-65;
10. Сарнавський О.М. Протидія організованій злочинності у військовій сфері: кримінально-правові та організаційно-правові проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 304-306.